

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

พุทธปรัชญาตั้งอยู่บนมูลฐานที่ว่า สัตว์ทั้งหลายล้วนตกอยู่ในห่วงแห่งความทุกข์ อันมีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นคน จนมีคำกล่าวในบทแผ่เมตตาว่า "สัตว์ทั้งหลาย ทั้งปวงที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันหมดทั้งสิ้น..." พระพุทธองค์ทรง พิจารณาความทุกข์เหล่านี้เอง จึงทำให้ยอมพระทัยไปเป็นนักบวชเพื่อแสวงหาหนทาง แห่งความพ้นทุกข์ โดยทรงแน่วพระทัยว่าจะต้องมี เพราะโดยปกติในโลกนี้ย่อมมีสิ่งที่เป็น คู่กัน เช่น มีร้อนก็มีเย็น มีมืดก็มีสว่าง เพราะฉะนั้นเมื่อมีทุกข์ทางแห่งความพ้นทุกข์ย่อม จะต้องมี

พระพุทธองค์ทรงใช้เวลาถึง 6 ปี ในการแสวงหาหนทางแห่งความพ้นทุกข์ ด้วยวิธีการต่าง ๆ ในที่สุดก็ประสบความสำเร็จด้วยวิธีการบำเพ็ญเพียรทางจิตที่เรียกว่า บำเพ็ญสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วก็น้อมจิตไปพิจารณา¹ ที่เรียกว่า วิจัยจิตอันเป็นสมาธิ เป็นเครื่องมือของการเจริญปัญญาต่อไป ในที่สุดก็เกิดปัญญาญาณ รู้จักความจริงอัน ประเสริฐ 4 ประการ (อริยสัจ 4) เป็นเหตุให้หมดอาสวกิเลส หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง สมดังพุทธพจน์ที่ว่า "เราทั้งหลายจงเจริญสมาธิ ฝึกผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้จักความเป็น จริต"² "สมาธิอันดีอบรมแล้ว ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว

1

ม.บ. 13/508/346

2

สัง.ช. 17/27/13

ย่อมมีผลใหญ่อานิสงส์ใหญ่ จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นอาสวะโคขลคือ
 กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ¹ "เพราะเห็นด้วยปัญญา อาสวะทั้งหลายย่อมหมดสิ้นไป"²
 นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า ปัญญามีบทบาทความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในพุทธปรัชญา โดยเฉพาะ
 ในเรื่องของการบรรลุถึงแก่นหรืออุดมการณ์อันสูงสุดซึ่งโคแก่วิมุกติหรือนิพพาน ดังพุทธ
 พจน์ที่ว่า "อภิกษุทั้งหลายเราขอมอบอยู่ประดุจทิพรหมจรรย์อันมีสิกขาเป็นอานิสงส์
 มีปัญญาเป็นยอด มีวิมุกติเป็นแก่น มีสติเป็นอริปไตย"³ นอกจากนี้ยังมีพุทธภาษิตอีกเป็น
 จำนวนมากในพระไตรปิฎกที่สรรเสริญคุณของปัญญา เช่น "ปัญญาเป็นแสงสว่างอันเลิศ"⁴
 "ปัญญาเป็นยอดของกำลังทั้งปวง"⁵ "การใดเฉพาะซึ่งปัญญานำมาซึ่งความสุข"⁶
 "คนมีปัญญาเท่านั้นประเสริฐ คนโง่ถึงจะมีศจะประเสริฐอะไร"⁷ "ปัญญานั้นแหละ
 ประเสริฐสุด ทูจพระจันทร์ประเสริฐกว่าดวงดาว"⁸ "ทำลายขงใหญ่คือกิเลสด้วยปัญญา"⁹
 "เมื่อปัญญาเกิดขึ้นแล้ว เมื่อนั้นบุคคลย่อมพ้นทุกข์ทั้งปวง เพราะการใดเฉพาะซึ่งปัญญา
 จักขุดอันยอดเยี่ยม"¹⁰

1

ที่.ม. 10/75/72

2

อ้ง.นวก. 23/244/352

3

อ้ง.จตุกก. 21/245/229

4

อ้ง.จตุกก. 21/141/138

5

อ้ง.ปัญญา. 22/12/9

6

ช.ช. 25/33/41

7

ช.ชา. 27/2087/366

8

ช.ชา. 29/2468/446

9

ช.เถร. 26/201/223

10

ช.ธิตี. 25/239/205

ปัญญาในพุทธปรัชญาหมายถึง ภูษิต ภูษิต ภูษิตของตรงตามความเป็นจริง เช่น สิ่งทั้งปวงมีลักษณะเป็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็รู้งามประจักษ์ชัดว่ามี เป็นเช่นนั้นจนถอนความยึดติดเสียได้ที่เรียกว่าไม่มีอุปาทานอันจะทำให้ไม่เกิดทุกข์ การ รู้งามประจักษ์ชัดเช่นนี้เรียกว่ามีปัญญา พุทธปรัชญาถือว่าเป็นปัญญาที่ประเสริฐที่สุดในโลก เพราะเป็นปัญญาอันให้ถึงความชำแรกกิเลส¹ พุทธปรัชญามีคำหลายคำที่ใช้ในความหมาย ว่าปัญญาซึ่งขึ้นอยู่กับระดับและหน้าที่ เช่น สัมมาทิฏฐิ สัมปชัญญะ ปริปัญญา วิชชา ฉญาณ โภธิ เป็นต้น

ปัญญาเป็นภาเวทัพพรหม คือเป็นสิ่งที่ควรฝึกอบรมทำให้เกิดมี ทำให้เจริญ ขึ้นมาได้ โดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ เขาร่วมพัฒนาเสริมสร้างขึ้นมาโดยลำดับ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งในเบื้องต้น ต้องเกิดการรับรู้โดยอาศัยองค์ประกอบ 3 อย่าง เขาร่วมประจวบ พร้อมกันแก่ อายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, อารมณ์ หรือที่เรียกว่าอายตนะ ภายนอกคือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์และ วิญญาณ การประจวบพร้อมของ องค์ประกอบทั้ง 3 ประการจึงกล่าวเรียกว่าผัสสะ พุทธปรัชญาถือว่าผัสสะมีบทบาทสำคัญ ที่สุดของการรับรู้ ความรู้ทุกอย่างทุกประเภทเกิดจากผัสสะหรือเกิดขึ้นที่ผัสสะ เมื่อผัสสะ เกิดขึ้นเบื้องต้นจะเกิดเวทนาคือการเสวยอารมณ์ที่มากกระทบ เกิดสัญญา คือรู้จักอารมณ์ ที่มากกระทบว่าเป็นอะไรและจดจำหมายไว้ สัญญาจึงเป็นความรู้ระดับหนึ่งต่อมา ความ รู้จักรู้จักอาจจะลง เป็นความเห็นที่เรียกว่าทิฏฐิ เมื่อใดความเห็นได้พัฒนาโดยอาศัย กลียาณมิตรประกอบด้วยมีการศึกษารณาอย่างถูกวิธีที่เรียกว่าไซโยนิโสมนสิการ ทิฏฐิ หรือความเห็นนั้นเป็นความเห็นที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฏฐิ ก็จะอยู่ในระดับที่เป็นตัวปัญญา หรือถ้าความรู้นั้นเป็นความรู้บริสุทธิ์ที่ถูกต้องส่องสว่างชัด ที่เรียกว่าบังเกิดเป็นญาณ ก็จัด ว่า เป็นระดับปัญญาในพุทธปรัชญา นี้แสดงว่าความรู้เกิดจากการรับรู้คือผัสสะ และความรู้ ก็มีหลายระดับ แต่ที่นับว่าเป็นความรู้ระดับปัญญาของ เป็นความรู้ในขั้นที่เป็นสัมมาทิฏฐิ เป็นต้นไป

ปัญหาถ้าจำแนกตามแหล่งแห่งการเกิดหรือกิจกรรมที่ทำให้เกิดมีปัญหาก็สรุปว่ามี 3 คือ

ก. จิตตามยปัญญา	ปัญหานั้นเกิดจากการคิดพิจารณา
ข. สุตตามยปัญญา	ปัญหานั้นเกิดจากการสัคัมพิง
ค. กาวนามยปัญญา	ปัญหานั้นเกิดจากการประกอบลงมือปฏิบัติเช่น
กายการ เจริญสมณะและวิปัสสนา เป็นต้น

พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงกิจกรรมที่ทำให้เกิดปัญหาไว้หลายอย่าง แต่กิจกรรมที่สำคัญอันควรยกมาแสดงในที่นี้ได้แก่ เรื่องปัญหาวัชระธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญหาก็ขอความว่า

"กฏกรณิกมูทังหลาย ธรรม 4 ประการนี้อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ไคแก่ กาวคตสัคมฺรณ 1, การฟังสัทธรรม 1, การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย 1, การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม 1"¹

กิจกรรมทั้ง 4 อย่างดังกล่าวนี้ มีลักษณะเกี่ยวเนื่องเป็นกระบวนการดังนี้
คตสัคมฺรณ → ฟังสัทธรรม → กระทำไว้ในใจโดยแยบคาย → ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

เรื่องการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธรรมานุธรรมปฏิบัติ) เป็นกิจกรรมที่สำคัญ เพื่อให้เกิดการรู้แจ้งประจักษ์ ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่เหนือการเข้าใจตามที่ได้ฟังมาหรือคิดพิจารณาได้ แต่เป็นความรู้ที่ประจักษ์ชัดขึ้นในใจจนถอนความยึดติดเสียได้เพราะเห็นในสามัญญลักษณะ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ความรู้ระดับนี้คงเกิดจากการปฏิบัติ ซึ่งพุทธปรัชญาได้วางหลักปฏิบัติที่สำคัญไว้ 3 ขั้นที่เรียกว่า ไตรสิกขา ไคแก่

1. ศีล คือการอบรมกายวาจาและอาชีวะให้เข้าไปในลักษณะที่สุจริต
2. สมาธิ คือการอบรมจิตให้สงบระงับกับกิเลสอย่างกลาง อันได้แก่ฉนวน 5 ไท้จิตจึงสะอาด สงบ ประณีต นุ่มนวลควรแก่การใช้งานทางปัญญาต่อไป
3. ปัญญา คือการอบรมทวิญญูความเห็นให้ป็นสัมมาทวิญญู และที่สำคัญที่สุดคือ การเจริญวิปัสสนา

หลักไตรสิกขาเมื่อกระจายออกไปก็ไ้แก่อริยมรรคอันมีองค์ 8 ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นไ้ดังนี้

1. สัมมาทวิญญู	- ความเห็นชอบ	}	ปัญญา
2. สัมมาสังกัปปะ	- ความดำริชอบ		
3. สัมมาวาจา	- เจรจาชอบ	}	ศีล
4. สัมมากัมมันตะ	- การกระทำชอบ		
5. สัมมาอาชีวะ	- การเลี้ยงชีพชอบ		
6. สัมมาวายามะ	- ความพยายามชอบ	}	สมาธิ
7. สัมมาสติ	- ความระลึกชอบ		
8. สัมมาสมาธิ	- ความตั้งใจมั่นชอบ		

เมื่อเจริญอริยมรรคทั้ง 8 ไ้ครบบริบูรณ์ ย่อมจะไ้ผลต่อไปนี้คือ สัมมาญาณะ (ความหยั่งรู้ชอบ) สัมมาวิมุตติ (ความหลุดพ้นชอบ)

อนึ่งการเจริญอริยมรรคไ้ครบบริบูรณ์ไ้ชื่อว่าป็นการเจริญโพธิปักขิยธรรม (ธรรมอันเป็นไปเพื่อความตรัสรู้) ทั้งหมดซึ่งไ้แก่สติปัฏฐาน 4, สัมมัปปธาน 4, อิทธิบาท 4, อินทรีย์ 5, พละ 5, โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคอันมีองค์ 8 หรือธรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะเกิดรวมในขณะทีปฏิบัติตามอริยมรรค เช่น สติปัฏฐาน 4 ก็อยู่ใน สัมมาสติ, สัมมัปปธาน 4 ก็อยู่ใน สัมมาวายามะ, อิทธิบาท 4 โพชฌงค์ 7 ก็อยู่ใน สัมมาสมาธิทีพร้อมด้วยวิปัสสนา ส่วนอินทรีย์ 5 และพละ 5 ก็ป็นองค์ธรรมเข้าเสริม โดยผนวกอยู่ในอริยมรรคแต่ละข้อนั้นเอง ไ้โดยทีปัญญาอินทรีย์ป็นตัวการสำคัญ

และถือว่าเป็นยอดแห่งโพธิปักขิยธรรม เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้¹ นี้เป็นการแสดงถึงบทบาทความสำคัญของปัญญาที่มีต่อการตรัสรู้

ใครศึกษายังสามารถกระจายออกเป็นระบบแห่งการพัฒนาปัญญาซึ่งได้แก่

วิสุทธิ 7

1. สีลวิสุทธิ	- ความหมกจุกแห่งศีล	_____	ศีล
2. จิตวิสุทธิ	- ความหมกจุกแห่งจิต	_____	สมาธิ
3. ทิฏฐิวิสุทธิ	- ความหมกจุกแห่งทิฏฐิ	_____	] ปัญญา
4. กังขาวิตรณวิสุทธิ	- ความหมกจุกแห่งญาณเป็นเหตุ
ขามพันความสงสัย	_____	
5. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ	- ความหมกจุกแห่งญาณที่รู้
เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง	_____	
6. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ	- ความหมกจุกแห่งญาณอันรู้เห็น
ทางกำเนิน	_____	
7. ญาณทัสสนวิสุทธิ	- ความหมกจุกแห่งญาณทัสสนะ	_____	

เมื่อปัญญาได้รับการพัฒนาจนแก่กล้าถึงขั้นบังเกิดญาณทัสสนวิสุทธิ อริยมรรคญาณย่อมเกิดขึ้นตามความแก่กล้าของปัญญาที่สามารถละกิเลสที่ชื่อว่าสังโยชนได้แก่โทษกล่าวคือ

บังเกิดโสคาปัตติมรรค ย่อมละสังโยชน 3 คือ สักกายทิฏฐิ, วิจิจจนา และ สีลัพพตปรามาส ทำให้ได้ผลคือ โสคาปัตติผล สำเร็จเป็นพระอริยมุคคัลลันพระโสคาบัน

1

บังเกิดสภากาฬามิรโรค ละสังโยชน์ 3 ทั้งกล่าวและสามารถทำให้โรคะ โทสะ และโมหะให้เบาบาง ย่อมไคลยเป็นสภากาฬามิรโรค สำเร็จเป็นพระอรหันต์ชั้น พระสภากาฬามิ

บังเกิดอนาคามิรโรค ละสังโยชน์ 3 ทั้งกล่าวข้างต้นไว้แล้ว และยังคงสังโยชน์ โคอีก 2 อย่างคือ กามโรคะ ปฏิฆะ ทำให้ไคลยคืออนาคามิรโรค สำเร็จเป็นพระอรหันต์ชั้นพระอนาคามิ

บังเกิดอรหัตตมรโรค ละสังโยชน์โคทั้ง 10 โดยละเพิ่มอีก 5 สังโยชน์โคแก่ รูปโรคะ, อรูปโรคะ, มานะ, อหิริจาละ และอวิชชา ทำให้ไคลยคืออรหัตตผลสำเร็จ เป็นพระอรหันต์ชั้นพระอรหันต์อันเป็นที่สูงแห่งพุทธบริษัท

พระอรหันต์ก็อยู่สำเร็จวิมุตติหลุดพ้นจากเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์สิ้นเชิงด้วยการ ที่เกิดปัญญาอันสูงยิ่งที่ขจัดอวิชชาให้หมดไป เมื่ออวิชชาดับสลายไปก็เนื่องมาจากอวิชชา โคแก่ สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายคณะ อัสนะ เวทนา คัมहा อุปาทาน ภพ ชาติ ขรา มรณะ โสภปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาสกัมคัมตาม จึงทำหลุดพ้นจากสังสารวัฏอัน เป็นวงจรแห่งความทุกข์และการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้นจึงยอมกล่าวไต่ถามความทุกข์ จะบังเกิดขึ้นโคของอาศัยปัญญา สมกับพุทธพจน์ที่ว่า "เพราะเห็นด้วยปัญญาอาสวะทั้ง หลายยอมหมดสิ้นไป"¹ "จิตที่ปัญญาอบรมแล้วยอมหลุดพ้นอาสวะโดยชอบ ก็อกามาสวะ ภาสวะ อวิชชาสวะ"²

อนึ่งพุทธบริษัทมีเรื่องศรัทธาคือความเชื่อถือ แต่ศรัทธาในพุทธบริษัทคือ เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเรียกว่าสัทธาญาณสัมปยุตหรืออากาโรวคีสัทธา นี้แสดง ถึงจุดยืนของพุทธบริษัทว่าถือเอาปัญญาเป็นแกนหลัก จนถึงกับกล่าวว่า ชีวิตที่ประเสริฐ

1

อิง.นวก. 23/244/352

2

ที.ม. 10/75/72

คือชีวิตที่ประกอบด้วยปัญญา¹ ทั่วยุทธนี้จึงนำเสนอว่าพุทธปรัชญาหรือพุทธศาสนาเน้นเรื่อง
 ปัญญาเป็นใหญ่ หรือเป็นสำคัญ บุคคลยอมบวบวิสุทธิได้ทั่วยปัญญา² หรืออาจจะกล่าวได้ว่า
 เป็นปรัชญาหรือศาสนาแห่งปัญญา แม้พระนามของศาสดาคือพุทธะ แปลว่าผู้รู้รอบหมายถึง
 ผู้มีปัญญา รู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง นอกจากนี้ยังกำหนดให้วิสุทธิ 2 ประการคน
 คือ สีลวิสุทธิ, จิตวิสุทธิ เป็นมูล วิสุทธิที่เหลืออีก 5 เป็นสรณะนั้นแหละปัญญาจะพึง
 มาเพิ่มขึ้นได้ จนบังเกิดยถาภูมิกฎาณทัตสนะเห็นแจ้งประจักษ์ในสามัญลักษณ์ะของสิ่งทั้งหลาย
 ทั้งปวงว่ามีความไม่เที่ยง(อนิจจตา) มีความหน้อยไคยากเป็นทุกข(ทุกขตา) และมีความ
 ไม่เป็นคัวคน(อนัตตตา) การมีปัญญารู้แจ้งประจักษ์ดังกล่าวนี้ ถือว่ามีปัญญาอันสูงสูดอัน
 เป็นเหตุให้ไค้วิมุตติ หรือนิพพานอันเป็นอุคมการณสูงสูดแห่งพุทธปรัชญา

 1

ชุ.สุ. 25/311/278

2

ชุ.สุ. 25/311/278

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อเสนอแนะ

ก. ควรศึกษาวิจัยวิธีการของสำนักสอนวิปัสสนากัมมัฏฐาน

เนื่องด้วยในปัจจุบันมีวัดต่าง ๆ เปิดสำนักสอนวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยมีวิธีการสอนที่แตกต่างกัน ทำให้สงสัยว่าการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานมีหลายแบบหลายวิธีหรืออย่างไร วิธีเหล่านั้นสอดคล้องกับพระพุทธพจน์ซึ่งมีพุทธประสงค์เพื่อมรรคผลนิพพานจริงหรือ วิธีการสอนเน้นหนักทางสมาธิหรือสมถกัมมัฏฐาน หรือว่าปฏิบัติพร้อมกันไปทั้งสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือว่ามุ่งเน้นเรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นสำคัญ อาศัยสมาธิเพียงเป็นปัจจัยเท่าที่จำเป็น เป็นต้น ทั้งนี้จึงน่าจะไต่ถามการศึกษาวิจัยวิธีการของสำนักสอนวิปัสสนาทั้งหลายเหล่านั้น เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่แน่ชัดว่ามีแนวหรือวิธีการสอนอย่างไร มีวิธีการฝึกปฏิบัติอย่างไร สอดคล้องกับพระพุทธพจน์อันมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอย่างไรหรือไม่ หรือว่ามีการปรับปรุงแต่งเติมขึ้นในภายหลัง โดยเกจิอาจารย์และไต่บังเกิดผลแก่ท่านผู้เป็นอาจารย์มาแล้ว เป็นต้น

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ควรจะทำเป็นคณะบุคคล ศึกษารวบรวมเข้าไปศึกษา อบรมจากสำนักนั้น ๆ อย่างจริงจังเป็นเวลานานพอสมควร จนแน่ใจว่าได้ข้อมูลตามที่ต้องการจนสามารถหาข้อสรุปได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญมากคือคณะผู้ศึกษาวิจัยจะต้องศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกที่ว่าด้วยเรื่องสมถะและวิปัสสนาซึ่งมีกระจายอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎก รวมทั้งอรรถกถาทั้งหลายเป็นต้นให้ถ่องแท้ เพื่อจะได้วินิจฉัยได้ถูกต้องว่า สำนักสอนวิปัสสนานั้น ๆ ไต่สอนสอดคล้องกับพระพุทธพจน์อย่างไรหรือไม่ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับประการสำคัญก็คือ ทำให้รู้ว่า สำนักใดเป็นสำนักสอนวิปัสสนาตามแนวพระพุทธพจน์ สำนักใดเป็นสำนักปฏิรูป หรือสำนักใดสอนแค่สมถกัมมัฏฐานเท่านั้น หรือสำนักใดไม่สอดคล้องกับพุทธประสงค์ซึ่งมุ่งตรงความหลุดพ้นแก่กลับไปติดอยู่กับอภิปาหรือสวรรค์เท่านั้น

ขอยกตัวอย่างสำนักสอนวิปัสสนาที่มีชื่อเสียง อันควรแก่การศึกษาวิจัย เช่น

1. สำนักวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ
2. สำนักวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพฯ

3. สำนักวัดพระธรรมกาย คลองหลวง จ.ปทุมธานี

4. สำนักวัดไทโรงาม อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี

5. สำนักวัดอัมพวัน อ.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี

6. สำนักวัดท่าซุง จ.อุทัยธานี

ข. ควรศึกษาวิจัยเรื่องความเชื่อ (ศรัทธา) ของพุทธศาสนิกชนไทย

เนื่องด้วยในปัจจุบันนี้มีข้อที่น่าสงสัยว่า พุทธศาสนิกชนไทยมีความเชื่อ (ศรัทธา) เรื่องต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล หรือประกอบด้วยปัญญาตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้หรือไม่ เพราะการเชื่อที่ขาดปัญญาและเหตุผลย่อมได้ชื่อว่าเป็นความงมงายอันจะก่อให้เกิดผลร้ายทั้งแก่ตนเองและสังคม ดังนั้นจึงน่าที่จะได้ศึกษาวิจัยเรื่องนี้ พร้อมกับหาทางสนับสนุนส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนไทยเป็นคนที่เชื่ออะไรด้วยปัญญา ไม่เป็นคนเชื่อง่ายเพราะไรเหตุผล หรือเชื่อด้วยความงมงาย และไม่ใช่นคนที่เชื่อยากหรือไม่ยอมเชื่อเพราะความถือมั่น ยึดมั่นในตนเองจนเกินไปจนกลายเป็นผู้สอนยากหรือผู้ไม่มีจิตปฏิรูปเป็นต้น การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ น่าจะเริ่มทำกับนิสิต นักศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นปัญญาชนก่อน โดยตั้งประเด็นความเชื่อในเรื่องกรรมดี กรรมชั่ว, การเกิดใหม่, นรก สวรรค์, ฤกษ์ยาม, วัตุมงคล เป็นต้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย